

УДК 321.64

DOI 10.20535/2706-5626.2025.4(68).345231

РАШИЗМ ЯК ПОЛІТИЧНИЙ РЕЖИМ РОСІЙСЬКОЇ ФЕДЕРАЦІЇ НА СУЧАСНОМУ ЕТАПІ

Бучин М.А.,

доктор політичних наук,

професор кафедри політології та міжнародних відносин

Національного університету «Львівська політехніка»

ORCID ID: 0000-0001-9087-5123

e-mail: buchyn@ukr.net

У статті досліджено актуальну проблематику – рашизм як політичний режим, притаманний для сучасної Російської Федерації. Використовуючи загальнонаукові, логічні та емпіричні методи дослідження, розв'язано такі завдання: досліджено ознаки рашизму як сучасного російського політичного режиму; показано важливість наукової та законодавчої концептуалізації рашизму; розкрито основні наслідки рашизму на міжнародній арені. Показано, що, з одного боку, рашизм має значну схожість із нацизмом та фашизмом. З іншого боку, рашизм вирізняється особливою специфікою – є ультра радикальним політичним режимом, який акумулював російську ментально-психологічну та ідейно-культурну специфіку. Наголошено на важливості офіційного закріплення рашизму в українському законодавстві та офіційного засудження рашизму як політичної ідеології і політичного режиму, притаманного сучасній Російській Федерації, парламентом України. Підкреслено, що засудження рашизму дасть змогу довести до міжнародної спільноти його злочинну суть та мобілізувати міжнародних партнерів України на більш активну та масштабну підтримку нашої держави в умовах російсько-української війни. Акцентовано увагу на тому, що однією із найбільш характерних ознак рашизму є експансіонізм, що спричинив агресивне ставлення Росії до інших народів та був однією із головних причин російської агресії проти України. Зроблено висновок, що рашизм є тоталітарним політичним режимом сучасності, який становить екзистенційну загрозу не лише для України, але й для всього цивілізованого демократичного світу. Відтак боротьба з рашизмом та його крах є важливою складовою нашої перемоги у російсько-українській війні.

Ключові слова: рашизм, політичний режим, ознаки рашизму, експансіонізм, політична ідеологія, Російська Федерація, російсько-українська війна, Україна.

Актуальність теми дослідження зумовлена тим, що на сучасному етапі для політичного режиму, який притаманний для Російської Федерації, характерні ознаки, які, з одного боку, показують схожість російського режиму з фашизмом і нацизмом, а, з іншого боку, демонструють специфічні риси, які вирізняються особливою жорстокістю та експансіонізмом. Це дало підстави багатьом вітчизняним та зарубіжним дослідникам говорити про наявність особливого типу політичного режиму, який сформувався на території сучасної Російської Федерації – рашизму.

Проблематика дослідження є актуальною і для нашої держави, адже дослідження рашизму як крайнього радикального типу політичного режиму та донесення цієї інформації до міжнародної спільноти дасть змогу не лише краще зрозуміти антидемократичну та антигуманну сутність російської влади, але й дасть змогу мобілізувати міжнародну спільноту на боротьбу з російською агресією. Це посилить шанси України здобути перемогу у російсько-українській війні на засадах справедливості.

Проблематика рашизму, незважаючи на відносну новизну, вже встигла стати предметом дослідження для багатьох вітчизняних та зарубіжних вчених, фахівців та експертів. Зокрема, серед вітчизняних науковців та фахівців, які вивчали рашизм, варто виокремити Ю. Білик, В. В'ятровича, В. Мараєва, С. Морфінова, П. Олещука, А. Печерського, Р. Стеблівського, Є. Хана та ін. Серед зарубіжних дослідників рашизму варто згадати про А. Мотиля та Т. Снайдера. Проте відсутність комплексного наукового дослідження рашизму як політичного режиму сучасної Росії вимагає більш ґрунтовної наукової уваги до цієї проблематики, зокрема – виділення ознак та особливостей рашистського політичного режиму.

Мета публікації – здійснити дослідження рашизму як політичного режиму сучасної Російської Федерації.

© Бучин М.А.,

Стаття поширюється на умовах ліцензії CC BY 4.0

На думку чеченського лідера Д. Дудаєва, русизм (він вживав саме такий термін для позначення політичного режиму тодішньої Росії) від інших радикальних політичних режимів (фашизму, нацизму, расизму тощо) відрізняється таким рисами:

- особливою жорстокістю, яка спрямована і проти людини, і проти природи;
- використанням тактики випаленої землі та головного принципу дії, який полягає у знищенні всього живого;
- наявністю манії світового панування, яка набула шизофренічної форми;
- рабською психологією;
- хибним трактуванням історії;
- паразитуванням на окупованих територіях та завойованих народах;
- здійсненні постійного терору (політичного, правового та ідеологічного) (Хан, 2022, с. 84).

На думку американського дослідника О. Мотиля, для Росії, як і для інших фашистських (та нацистських) режимів, притаманні такі спільні ознаки: наявність харизматичного лідера гіпермаскулінного типу; культ насильства; гіпернаціоналізм; масова мобілізація молоді; наявність високого рівня репресій; імперіалізм; наявність потужної пропаганди; демонтаж демократичних інститутів та свободи слова; культ особи; гіперболізація ролі силових структур тощо (Motyl, 2016).

На думку вітчизняного експерта П. Олещука, для рашизму, який дедалі більше стає елементом офіційного політичного дискурсу, характерні такі основні ознаки:

- культ сили, яким просякнута вся політична система Росії, і яка на практиці означає реалізацію принципу «Хто сильний, той і правий»;
- відкидання розвитку (прогресу) та цивілізаційності (як проявів слабкості);
- нехтування нормами та мораллю тощо (Олещук, 2022).

На думку аналітиків В. Мараєва та Ю. Білик, для сучасної Росії притаманні не менше 10 ознак, які вона запозичила в інших тоталітарних політичних режимів:

1. Переписування історії та пропаганда (ідеї про оточення Росії ворогами; про акцент на власні сили; про необхідність компенсації поразки у Холодній війні тощо).
2. Культ особи (возвеличення В. Путіна як сильного лідера, переможця, захисника, збирача російських земель тощо).
3. Активне використання символів та емблем.
4. Геноцид інших народів, який поєднується з ідеями величчя та вищості російської нації над іншими націями та народами.
5. Постійне ігнорування норм міжнародного права.
6. Однопартійність (хоч де-юре в Росії снує багатопартійна система, де-факто вся влада в руках правлячої партії «Єдина Росія»).
7. Наявність тісного союзу між державою та церквою (православна церква в Росії не лише повністю підтримує російську агресивну імперську політику, але й є фактично інструментом для її реалізації).
8. Традиційні гендерні ролі (сповідування традиційних сімейних цінностей у поєднанні із переслідуванням тих, хто їх не сповідує).
9. Тотальний контроль над ЗМІ.
10. Необмежена роль силових структур (поліція, спецслужби) (Мараєв & Білик, 2022).

Дослідники роблять висновок, що рашизм не є чимось новим, а добре забутим старим (тим самим сталінізмом, нацизмом та фашизмом). І перелік ознак рашизму можна, на думку дослідників, продовжувати. Мова може йти, зокрема, про мілітаризацію сучасної Росії, культ експансіонізму та прагнення до «бліцкригів». В останньому випадку експерти також наголошують на тому, що основною проблемою всіх тоталітарних режимів (і Росії, зокрема) є нездатність адекватно оцінити свої сили та можливості, що у випадку режиму В. Путіна яскраво продемонстрував провал його планів блискавичного захоплення України (Мараєв & Білик, 2022).

На думку відомого американського історика Т. Снайдера, варто вести мову про такі основні риси російського рашизму: сповідування культу вождя та некрофілізм (культ мертвих); корпоративний характер держави; активне використання міфів про минуле; популярність конспірологічних теорій; прагнення до конфліктів та руйнувань; наявність централізованої пропаганди; расизм (В. Путін як захисник білої раси); просування ультраправих політичних партій; контроль влади над ЗМІ; прагнення до геноциду української нації; християнська форма фашизму (війна з Україною як очищення Росії) та ін. (Snyder, 2022).

На думку вітчизняного дослідника Є. Хана, до основних ознак рашизму слід віднести такі: наявність сильного культу особи; мілітаризм; тоталітаризм як інструмент для об'єднання земель, який досягається шляхом гібридної війни або повного руйнування; ідея «русского міра», яка виражається у прагненні знищити, підкорити та асимілювати інші висококультурні та високорозвинені цивілізації (Хан, 2022, с. 88).

На думку українського історика В. В'ятровича, до основних ознак рашизму слід віднести такі: віра у власну вищість, що обґрунтовує право на вирішення долі інших народів; виражений антидемократизм; культ вождя та культ сили; нехтування законами та демократичним цінностями;

конспірологізм та віра у міжнародну змову проти Росії; апеляція до героїчного минулого та прагнення його відродження; активне використання державою церкви, яка не лише підтримує агресивну політику Росії, але й сприяє поширенню проросійських наративів; соціальна ненависть до тих, хто багатий та успішний та ін. (В'ятрович, 2022).

Важливим етапом концептуалізації рашизму стало прийняття 2 травня 2023 р. Верховною Радою України Заяви «Про використання політичним режимом російської федерації ідеології рашизму, засудження засад і практик рашизму як тоталітарних і людиноненавистницьких». Цією Заявою парламент України засудив ідеологію та практику рашизму; звернувся до міжнародного співтовариства із закликом підтримати цю заяву; визнав дії російської армії в Україні геноцидом Українського народу; закликав міжнародну спільноту притягнути російську владу до відповідальності за агресію проти України; звернувся до міжнародного співтовариства із закликом посилити зусилля для подолання загроз, які йдуть з боку Російської Федерації. При цьому, у Заяві ВРУ чітко зазначено, що саме політика рашизму спричинила російську агресію проти України. А сам рашизм є загрозою не лише для України, але й для всього людства (Про використання, 2023).

Відповідно до заяви Верховної Ради України «Про використання політичним режимом російської федерації ідеології рашизму, засудження засад і практик рашизму як тоталітарних і людиноненавистницьких», для рашизму притаманні такі ознаки: масштабні порушення прав і свобод особи; мілітаризм та культ сили; культ особи та сакралізація держави; возвеличення Російської Федерації за рахунок пригноблення інших держав і народів; примусове нав'язування іншим державам культурних цінностей та ідей «руського міра»; систематичне порушення норм міжнародного права; діяльність, спрямована на створення та підтримку сепаратистських та терористичних рухів в інших країнах; систематичне порушення норм ведення війни та скоєння масштабних воєнних злочинів; переслідування, злочини та геноцид інших народів чи суспільних груп; застосування економічного та енергетичного шантажу щодо інших країн; використання регулярних погроз щодо застосування зброї і утворення техногенних катастроф тощо (Про використання, 2023).

За задумом українських законодавців, Постанова Верховної Ради України про прийняття Заяви щодо засудження рашизму дасть змогу досягнути низки результатів:

- визначити форми російської агресії;
- спонукати міжнародне співтовариство засудити агресивну політику Росії;
- сприятиме притягненню до відповідальності керівництва Російської Федерації за агресію проти України (Верховна, 2023).

Експерти відзначають, що сам факт прийняття парламентом України заяви щодо засудження рашизму у короткостроковій перспективі не сприятиме прийняттю у світі аналогічних рішень чи дій щодо протидії Російській Федерації. Водночас вони наголошують на тому, що прийняття заяви дасть змогу уніфікувати підхід міжнародної спільноти та міжнародних інституцій до російської агресивної зовнішньої політики. Що може стати у майбутньому відправною точкою до притягнення російської влади до відповідальності за агресію проти України (Рашизм, 2023).

Крім того, експерти відзначають, що заява Верховної Ради України щодо засудження рашизму та звернення до міжнародної спільноти із закликом наслідування дій українського парламенту відіграє ще одну важливу роль – учергове привертає увагу до злочинних дій російської армії на території України. Також слід вести мову про сприяння формуванню ідеологічної єдності міжнародних партнерів України. Крім того, мета таких дій українських законодавців також полягала у тому, щоб сприяти утворенню терміну «рашизм» в офіційному міжнародному дискурсі. Нарешті, важливою ціллю засудження рашизму в Україні є прагнення показати всьому світові маніпулятивність та неправдивість російської влади, яка на словах активно засуджує фашизм, однак на практиці активно його використовує (Рашизм, 2023).

На думку вітчизняних дослідників, закріплення терміну «рашизм» у вітчизняному законодавстві є дуже важливими, оскільки надає рашизму статусу юридичного терміну. Це робить термін «рашизм» легітимним, закріплює його у правовому полі та піднімає над рівнем світової та вітчизняної публіцистики (Печерський, 2023).

Аналітики також відзначають, що Нюрнберзький трибунал був судом над ідеологією нацизму та його провідниками, а не над Німеччиною як державою та німцями як громадянами цієї країни. Тому, логічно зазначають експерти, якщо вести мову про притягнення до відповідальності за російську агресію та гіпотетичний суд у майбутньому, то він стосуватиметься насамперед рашизму, його творців та провідників. Відтак офіційне засудження парламентом України рашизму може стати важливою складовою майбутнього механізму притягнення росіян до відповідальності за агресію проти нашої держави (Печерський, 2023).

На думку аналітиків, визнання російського режиму рашизмом та його офіційне засудження дає Україні також змогу концептуалізувати наші уявлення про перемогу. Адже називаючи рашизм злом, ми боремося із цим злом інкорпоруємо у наше розуміння перемоги над ворогом. Відтак, слідуючи цій логіці, ми маємо розуміти, що слід прагнути не лише відновити територіальну цілісність України, але й боротися за крах рашизму (Печерський, 2023).

Хочемо зазначити, що такий ракурс проблеми є вкрай важливим з огляду на гарантії безпеки для України, особливо – у середньостроковій та довгостроковій перспективах. Адже маємо розуміти, що сам факт існування Росії та її злочинного режиму буде фактором перманентної небезпеки та нестабільності для нашої держави. Адже імперський характер сучасної Росії не даватиме змоги російській владі відмовитися від ідеї контролю над Україною навіть після завершення російсько-української війни. Відтак крах рашизму означатиме і зміну безпекової ситуації на всьому Євразійському континенті.

У контексті цієї дискусії варто навести результати соціологічного опитування, проведеного групою «Рейтинг» у квітні 2022 р. На запитання про те, яким є політичний режим сучасної Росії, 37 % респондентів відповіли, що це фашизм. Ще 10 % опитаних громадян вважали, що у Російській Федерації функціонує нацистський режим (Стеблівський, 2022).

Дослідники у своїй більшості сходяться у тому, що одним із найважливіших наслідків рашизму стала агресивна політика Російської Федерації і, відтак, повномасштабне вторгнення російської армії на територію України. Проте, справедливо наголошують експерти, передумови такого стану речей формувалися набагато раніше, а Росія завжди була геополітичною загрозою для України. Витоки рашизму та експансіоністської зовнішньої політики Росії, на думку експертів, слід вбачати у трактуванні В. Путіним розпаду СРСР як найбільшої геополітичної катастрофи минулого століття; у мюнхенській промові В. Путіна, де він обурювався щодо однополярної міжнародної системи; у поверненні Росії до радянського гімну тощо. Всі ці дії, на думку фахівців, свідчили про формування рашизму та майбутній експансіонізм Російської Федерації. Однак не були серйозно сприйняті як такі західними вченими, а також більшістю українських дослідників (Морфінов, 2022).

Відомий вітчизняний історик Я. Грицак переконаний, що фінальним для утвердження рашизму став період, коли В. Путін вдруге прийшов до влади після «роківки» з Д. Медведевим. Відтак, у своєму повноцінності та сучасному прояві рашизм, на думку Я. Грицака, постав після 2012 р., коли В. Путін повернувся на пост глави держави (Морфінов, 2022).

Водночас деякі дослідники вважають, що Російська Федерація готувала плани щодо війни з Україною та анексії Криму ще раніше, з 2010 р. Це, на нашу думку, цілком логічно, враховуючи той факт, що, з одного боку, у 2008 р. Росія побачила кволу реакцію Заходу на її агресію проти Грузії; з іншого боку, у 2010 р. до влади в Україні прийшов лояльний до Росії В. Янукович, що відкрило перед Російською Федерацією нові можливості та перспективи. А крах режиму В. Януковича у 2014 р. нівелював незбройні стратегії повернення України під російський геополітичний вплив та дав змогу російській владі скористатися нестабільністю тодішньої України для нанесення збройного удару по нашій державі.

Однак більшість дослідників справедливо наголошують, що ідея панування Росії над Україною у тому чи іншому вигляді не переставала бути лейтмотивом російської історії, ідеології та політичної практики. Вона є продовженням радянської експансіоністської практики та отримала вираження у вигляді права Росії домінувати над своїми сусідами в ідеології рашизму. Відтак, зазначають експерти, цілком реально, що В. Путін вважає війну з Україною священною, відтак прагнутиме до її продовження попри всі військові, економічні та політичні втрати (Морфінов, 2022).

На думку вітчизняних дослідників, основна причина агресії Російської Федерації проти України криється у невідповідності рашизму сучасним реаліям. На їхню думку, незважаючи на те, що рашизм визрівав століттями, він нездатний довго існувати в сучасному світі. Відтак саме розуміння російським диктатором власної слабкості спонукало його до агресії проти нашої держави з метою змінити наявний світовий порядок (зробити його більш сприятливим до рашизму) (Печерський, 2023).

Дослідники зазначають, що чинником, який породив рашизм, став запит росіян на відновлення колишньої величі та бажання «встати з колін». Тому хоч росіяни і не вважають себе імперцями, вони за своєю суттю такими є. Оскільки сприймають сусідні пострадянські країни як уламки імперії, а не як суверенні держави. Відтак напад російської армії на Україну не сприймається більшістю росіян як акт агресії: немає суверенної держави, немає агресії. Тому російська армія в Україні трактується або як рятівник українців, або як інструмент боротьби з українськими нацистами. При цьому, більшість росіян не вважають, що мають якусь причетність до російсько-української війни, яка перетворилася на рутину на кшталт пандемії коронавірусу чи економічної кризи (Печерський, 2023).

Підсумовуючи, варто сказати, що в сучасній Російській Федерації сформувався та функціонує радикальний тоталітарний режим – рашизм, який, з одного боку, має багато спільних рис із фашизмом та нацизмом. Однак, з іншого боку, рашизм має низку специфічних, базованих на російських реаліях, ознак. Однією з визначальних рис рашизму є експансіонізм. Це дає підстави стверджувати, що рашизм був однією із головних причин російської агресії проти України. Існування рашизму несе загрозу для всього цивілізованого демократичного світу. Тому важливими є наукові дослідження та офіційні засудження рашизму міжнародною спільнотою та активізація цивілізованого світу для його подолання. Враховуючи, що рашизм базується на низці ідеологічних догм, дослідження рашизму як політичної ідеології вбачається перспективним напрямком для наших подальших наукових досліджень.

Buchyn M. Rashism as a political regime of the Russian Federation at the modern stage. The article explores the current issue of rashism as a political regime inherent in the modern Russian Federation. Using general scientific, logical and empirical research methods, the following tasks are solved: the features of rashism as a modern Russian political regime are explored; the importance of the scientific and legislative conceptualization of rashism is shown; the main consequences of rashism in the international arena are revealed. It is shown that, on the one hand, rashism has significant similarities with Nazism and fascism. On the other hand, rashism is distinguished by a special specificity - it is an ultra-radical political regime that has accumulated Russian mental-psychological and ideological-cultural specificity. The importance of officially enshrining rashism in Ukrainian legislation and officially condemning rashism as a political ideology and political regime inherent in the modern Russian Federation by the Parliament of Ukraine is emphasized. It is emphasized that condemning rashism will make it possible to demonstrate its criminal nature to the international community and mobilize Ukraine's international partners for more active and large-scale support of our state in the conditions of the Russian-Ukrainian war. Attention is focused on the fact that one of the most characteristic features of rashism is expansionism, which caused Russia's aggressive attitude towards other peoples and was one of the main reasons for Russia's aggression against Ukraine. It is concluded that rashism is a totalitarian political regime of modern times, which poses an existential threat not only to Ukraine, but also to the entire civilized democratic world. Therefore, the fight against rashism and its collapse is an important component of our victory in the Russian-Ukrainian war.

Keywords: rashism, political regime, signs of rashism, expansionism, political ideology, Russian Federation, Russian-Ukrainian war, Ukraine.

Література:

Верховна Рада України прийняла Постанову «Про Заяву Верховної Ради України «Про використання політичним режимом російської федерації ідеології рашизму, засудження засад і практик рашизму як тоталітарних і людиноненависницьких» (2023). Офіційний веб-портал Верховної Ради України. <https://www.rada.gov.ua/news/razom/236006.html>

В'ятрович, В. (2022) Що таке рашизм? Про ідеологію Кремля. New voice. <https://nv.ua/ukr/opinion/za-shcho-voyuye-putin-v-ukrajini-rashizm-istoriya-ostanni-novini-50245210.html>

Мараєв, В. & Білик, Ю. (2022). Рашизм, або чому росіяни – нові нацисти. Вокс Україна. <https://voxukraine.org/rashyzm-abo-chomu-rosiyany-novi-natsysty>

Морфінов, С. (2022). «Рашизм»: історія «російського фашизму» від теорій Дугіна до ідеології «Брата-2». BBC News Україна. <https://www.bbc.com/ukrainian/features-63072100>

Олещук, П. (2022). Рашизм – це по суті палеоліт з танками, ракетами та маєтками для вождів. UA Info. <https://uainfo.org/blognews/1650998011-shcho-take-tsey-rashizm-.html>

Печерський, А. (2023). Що таке насправді рашизм і як його перемогти: думки експертів. АрміяInform. <https://armyinform.com.ua/2023/05/17/shho-take-naspravdi-rashyzm-i-yak-jogo-peremogty-dumky-ekspertiv/>

Про використання політичним режимом російської федерації ідеології рашизму, засудження засад і практик рашизму як тоталітарних і людиноненависницьких: Заява Верховної Ради України. (2023). Офіційний веб-портал Верховної Ради України. <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3078-IX#Text>

«Рашизм в законі». Навіщо Верховна Рада визначила, як називати режим Путіна. (2023). BBC News Україна. <https://www.bbc.com/ukrainian/news-64976427>

Стеблівський, Р. (2022). «Рашизм»: сучасний російський фашизм? Школа політичної аналітики НаУКМА. <https://spa.ukma.edu.ua/analytics/rashyzm-suchasnyy-rosiysky-fashyzm/>

Хан, Є. (2022). Рашизм як політична ідеологія та соціальна практика в сучасній Російській Федерації. Актуальні питання гуманітарних наук. 51, 83-889.

Motyl, A. (2016). Putin's Russia as a fascist political system. Communist and Post-Communist Studies. 30, 1-12.

Snyder, T. (2022). The War in Ukraine Has Unleashed a New Word. In a creative play on three different languages, Ukrainians identify an enemy: «ruscism». The New York Times Magazine. <https://www.nytimes.com/2022/04/22/magazine/ruscism-ukraine-russia-war.html>

Стаття надійшла до редакції 21.10.2025

Стаття рекомендована до друку 20.11.2025